

Franciszek Peplowski

Pracownia Słownika Polszczyzny XVI W.

Biuletyn Polonistyczny 16/49, 135-142

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRACOWNIA SŁOWNIKA POLSZCZYZNY
XVI w.

Z inicjatywy M.R.Mayenowej Instytut Badań Literackich przystąpił w 1949 r. do prac nad "Słownikiem polszczyzny XVI w.". W tymże roku powołano trzy zespoły leksyko-graficzne: 1 IX - dwa we Wrocławiu, pod kierunkiem W.Kuraszkiewicza i S.Rosponda, oraz 1 XI - w Krakowie, pod kierownictwem W.Taszyckiego. Od 1 I 1950 r. rozpoczął pracę czwarty zespół, zorganizowany w Toruniu przez S.Hrabca. Po przeniesieniu się W.Kuraszkiewicza do Poznania powołano tu 1 I 1951 r. piąty zespół, a kierownictwo drugiego zespołu wrocławskiego objął S.Bąk. Organizacyjnie Pracownia należała do Zakładu Historii Języka i Form Literackich, kierowanego przez M.R.Mayenową.

Po wprowadzeniu nowej struktury organizacyjnej IBL z dniem 14 VIII 1971 r. powołano samodzielną Pracownię Słownika Polszczyzny XVI w. w Toruniu, z trzema zespołami: w Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu. Kierownikiem Pracowni jest od 1 IX 1971 r. F.Pepłowski. Funkcję naczelnego redaktora pełni stale M.R.Mayenowa. Pracownia posiada 29 etatów, w tym 23 pracowników dokumentacji naukowej, 3 pracowników naukowobadawczych oraz 3 naukowotechnicznych.

Rozpoczęte we wrześniu 1949 r. prace zbierackie obejmowały początkowo trzy kartoteki: słownikową, gramatyczną i frazeologiczną. Od 1 V 1954 r. ograniczono się tylko do kartoteki słownikowej, dzięki czemu prace zbierackie udało się zakończyć już w pierwszej połowie roku 1960. W ciągu 10 lat zgromadzono kartotekę słownikową liczącą ok. 8 000 000 kartotek materiałowych i obejmującą około 100 000 haseł (łącznie z nazwami osobowymi i miejscowymi). Podstawa źródłowa "Słownika" obejmuje 204 pozycje, z czego 190 utworów rozpisano w całości,

dziewięć w 20%, trzy w 50%, jeden w 33% i jeden w 12%. Łączna objętość rozpisanych tekstów wynosi ok. 36 000 000 znaków drukarskich, a więc odpowiada 900 arkuszom wydawniczym. W ten sposób powstał też powielony zestaw wszystkich źródeł "Słownika", którym dysponuje każdy zespół. Ponadto, w celu zapewnienia cytatom maksymalnej wierności, w Pracowni w Toruniu zgromadzono komplet fotokopii źródeł "Słownika". W przyszłości komplety reprodukcji powinny otrzymać również pozostałe zespoły.

Dla każdego rozpisanego tekstu Pracownia dysponuje kompletnym spisem haseł z podaniem ich frekwencji. Na podstawie tych spisów opracowano indeks zbiorczy, w którym każde hasło ma osobną kartę, informującą, w jakich tekstach i ile razy występuje każdy wyraz. Spisy haseł do poszczególnych tekstów oraz ogólny spis wszystkich haseł mają wszystkie zespoły, natomiast indeks zbiorczy znajduje się w Toruniu.

Jeszcze w okresie prac zbierackich, w latach 1953 - 1954, Pracownia przygotowała "Zeszyt próbny", który ukazał się nakładem Ossolineum w grudniu 1956 r. Prócz założeń redakcyjnych przedstawiono w nim 41 haseł, obejmujących różne części mowy i reprezentujących podstawowe typy artykułów słownikowych. "Zeszyt próbny" stał się tematem dyskusji na sesji naukowej, zorganizowanej w Warszawie w styczniu 1958 r. W sesji uczestniczyli liczni zagraniczni i krajowi językoznawcy i historycy literatury. Wszechstronna i rzeczowa dyskusja potwierdziła w zasadzie słuszność podstawowej koncepcji "Słownika", a wysunięte postulaty i propozycje zostały w miarę realnych możliwości wprowadzone do nowej wersji "Instrukcji redakcyjnej".

Sesję z 1958 r. poprzedziły liczne zebrania wewnętrzne oraz dyskusje w rozszerzonym gronie językoznawców i historyków literatury, którzy wypowiadali się na temat koncepcji "Słownika". W lutym 1954 r. założenia "Słownika" uzyskały aprobatę na posiedzeniu Komitetu Językoznawczego PAN. Podstawowe założenia "Słownika" oraz jego najbardziej charakterystyczne na tle dotychczasowej leksykografii osiągnięcia przedstawili w referatach na IV Międzynarodowy Kongres Słowistów w Moskwie (1958) S.Hrabec, W.Kuraszkiewicz i M.R.Mayenowa¹.

Po zatwierdzeniu koncepcji "Słownika" Pracownia skupiła się na bieżących pracach redakcyjnych, wśród których najtrudniejszy okazał się podział na znaczenia oraz definiowanie znaczeń. W związku z tym z inicjatywy M.R. Mayenowej odbyła się w Warszawie w marcu 1969 r., zorganizowana przez IBL, konferencja poświęcona informacji semantycznej w "Słowniku". Uczestniczyli w niej przedstawiciele innych pracowni słownikowych oraz liczni językoznawcy i historycy literatury. Podstawę dyskusji stanowiły: referat J.D. Apresjana o definiowaniu znaczeń słownikowych, propozycje semantyczne I.A. Melczuka, wprowadzenie do dyskusji nad informacją semantyczną w słowniku historycznym M.R. Mayenowej oraz przedstawiona przez A. Wierzbicką recenzja informacji semantycznej w "Słowniku". Zagadnieniom semantycznym była też poświęcona konferencja w Toruniu we wrześniu 1971 roku.

Stan prac redakcyjnych i wydawniczych do końca 1972 roku przedstawia się następująco:

W latach 1966 do 1972 wydano sześć kolejnych tomów, obejmujących hasła na litery A - E. Opracowano 5 825 haseł na podstawie ok. 1 170 000 kartek. Łączna objętość tomów wynosi 3 504 str., co odpowiada 638 ark. wyd. W opracowaniu znajdują się tomy VII - X, obejmujące hasła na litery F - K - łącznie ok. 4 500 haseł oraz ok. 750 000 kartek materiałowych. Kolejne tomy, w objętości ok. 100 ark. wyd. każdy, będą się ukazywały co roku w latach 1973-1976. Dotychczasowe doświadczenia dowodzą, że Pracownia może przygotowywać co rok jeden stuarkuszowy tom "Słownika", obejmujący przeciętnie ok. 1 200 haseł, opracowanych na podstawie ok. 120 do 180 000 kartek materiałowych.

Oprócz materiałów podstawowych Pracownia w miarę możliwości czasowych wprowadza również materiały uzyskiwane drogą dodatkowej ekscerpcji. Dotyczą one przeważnie nowych haseł i znaczeń, a niekiedy również oboczności fonetycznych, form fleksyjnych i jednostek frazeologicznych. W tomach I-VI hasła uzyskane w wyniku uzupełniającej ekscerpcji stanowią przeciętnie ok. 10% ogólnej liczby haseł (640 na 5 825). Połowa przypada na hasła poświadczone w "Słowniku" Lindego, z którego wprowadza się wszystkie szesnastowieczne hasła, znaczenia i formy nie występujące w kartotece "Słownika". Drugą połowę stanowią

hasła wybierane ze słowniczków i indeksów wyrazowych i rzeczowych, umieszczanych w wydaniach tekstów szesnastowiecznych, oraz hasła zbierane przygodnie na marginesie indywidualnych badań nad polszczyzną XVI w. prowadzonych przez niektórych współpracowników (np. M. Karplukówna i M. Borecki). Obecnie wykaz dodatkowych źródeł obejmuje 130 pozycji, które dostarczają nowych haseł w różnym zakresie - od jednego do kilkudziesięciu. Większa liczba haseł lub znaczeń pochodzi z tekstów o specjalnym charakterze, jak np. publikowane przez historyków inwentarze, lustracje dóbr królewskich oraz inne źródła z zakresu historii gospodarczej i kultury materialnej. Sporo nowego materiału wnoszą też szesnastowieczne publikacje dotyczące lecznictwa, myślistwa itp., jak np. "Herbarz" M. Siennika (1568) i Marcina z Urzędowa (1595), "Przymiot" W. Oczki (1578), "Myśliwiec" T. Bielawskiego (1595) i "Myślistwo ptasze" M. Cygańskiego (1584).

Kartoteka słownikowa, indeks zbiorczy oraz indeksy do poszczególnych tekstów są stale udostępniane i użytkowane w licznych pracach edytorskich i naukowych. Materiały "Słownika" stanowią podstawę zainicjowanej w nowej postaci przez M. R. Mayenową serii Biblioteka Pisarzy Polskich, w której dotąd z tekstów XVI w. ukazały się: P. Ciekliński, "Potrójny z Plauta" (1967), Grzegorz Paweł, "O prawdziwej śmierci" (1954) i "O różnicach terażniejszych" (1954), S. F. Klonowicz, "Worek Judaszów" (1960), opracowane przez W. Kuraszkiwicza dwa tomy "Wyrazów polskich w »Słowniku łacińsko-polskim« Jana Mączyńskiego" (1962, 1963), A. Paxillus, "Komedia o Lizydzie" (1968), M. Rej, "Krótka rozprawa" (1953), "Postylla" (1965) i "Wizerunek" (1971). W druku znajduje się "Custus Joseph" Sz. Szymonowicza w przekładzie S. Gosławskiego, a w przygotowaniu - dalsze tomy "Dzieł wszystkich" M. Reja. Należy podkreślić, że współwydawcami większości tych pozycji są współpracownicy "Słownika".

Z kartoteki "Słownika" stale korzystają liczni badacze krajowi ze wszystkich ośrodków naukowych (uniwersytety, wyższe szkoły pedagogiczne i instytuty PAN) oraz uczeni zagraniczni, przyjeżdżający do Pracowni lub nadsyłający kwerendy. Całkowicie lub częściowo na materiałach "Słownika" powstało kilka rozpraw habilitacyjnych oraz kilkanaście doktorskich. Systematycznie odwołują się do kartoteki F. Sławski przy redagowaniu "Słow-

nika etymologicznego języka polskiego" oraz M. Basaj i J. Siatkowski - autorzy publikacji ciągłej "Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy". Z materiałów korzystają również studenci do prac seminaryjnych i magisterskich. Od czasu zakończenia prac zbierackich Pracownia udostępniła - bezpośrednio lub korespondencyjnie - swoje materiały ponad 300 osobom, w większości pracownikom naukowym, częściowo studentom filologii polskiej i słowiańskiej. Wśród pracowników naukowych przeważają językoznawcy, poloniści i slawiści, zajmujący się historią języka i gramatyką historyczną. Sporadycznie z kartotek korzystają też historycy zajmujący się problematyką XVI w. oraz historycy literatury i prawa.

Podejmowane w oparciu o materiały "Słownika" prace dotyczą prawie wszystkich dziedzin nauki o języku, a więc fonetyki i fonologii, fleksji, słowotwórstwa, składni, słownictwa, semantyki i onomastyki. Szczególne zainteresowanie badaczy wzbudzają wpływy obce na język polski (bohemizmy, germanizmy, latynizmy, rusycyzmy i ukrajinizmy), dalej - zagadnienia słowotwórcze i studia nad słownictwem.

Aktualny skład osobowy pracowników i współpracowników przedstawia się następująco:

Komitet Redakcyjny: S. Bąk, W. Kuraszkiewicz, M. R. Mayenowa (red. nac.), F. Peplowski (zastępca red. nac.), S. Rospond, S. Sasi, W. Taszycki, J. Woronczak.

Doradcy naukowci: Z. Abrahamowicz, ks. S. Grzybek, K. Pisarkowa, S. Szpilczyński, D. Turkowska, A. Vetulani, A. Wierzbicka.

Pracownicy etatowi: Kraków: M. Borecki, T. Gaberle, W. Gaberle, A. Karasiowa, M. Karplukówna, K. Klimkowa, A. Kottówna, I. Miksowa, H. Sławińska, T. Zawiszyna; Poznań: B. Ceglowska, K. Nizio, B. Zdrojewska, Z. Zierhofferowa; Toruń: Z. Chyła-Bełkot, H. Górńska, A. Linda, M. Maciejewska, F. Peplowski, R. Spandowski, K. Wilczewska, M. Zarembina, Z. Zawadzki; Wrocław: K. Chłędowska, H. Jarodzka, T. Kaufmanowa, J. Wojnar, L. Woronczakowa, J. Ziębina.

P r z y p i s y

¹ S.Hrabec, "Teoretyczne założenia » Słownika polszczyzny XVI wieku < "; W.Kuraszkiewicz, "Statystyczne badania słownictwa polskich tekstów XVI wieku"; M.R.Mayenowa, " » Słownik polszczyzny XVI-wiecznej < z punktu widzenia potrzeb stylistyki", w: "Z polskich studiów slawistycznych", 1958, s. 233-239, 240-257, 258-264.

Dr hab. Franciszek Peplowski